

МИХАЙЛО ЛОЗИНСЬКИЙ.

З австрійської України.

З боротьби за український університет у Львові.

Все те, що діяло ся у Львові від 23 січня с. р., себто від демонстрації українських студентів на львівському університеті, аж до 4 марта, себто до демонстрації всепольських студентів і замкнення університету, на стільки звісне з щоденної преси, що в журналінім огляді лишається ся хиба зазначити й освітити головні моменти справи. Ті моменти — це демонстрація українських студентів на університеті, арештовання демонстрантів, голодаючий страйк арештованих і демонстрація всепольських студентів на університеті. На них я й спиню ся по черзі,

Хто слідив за розвитком боротьби за український університет у Львові, від часу, коли се домаганнє поставлено перший раз ясно на студентськім вічу літом 1899 р., аж до нинішніх днів, тому ставало щораз яснішим, що неминуче прийде ся звести різку боротьбу за фактичне право (формальне право маємо на основі 19-ого артикулу австрійської конституції) на університет. Зрештою серед національностей австрійської держави не ми перші. Приклади такої різкої боротьби бачили ми серед Чехів, серед Італійців... І коли виявило ся, що законним шляхом нікуди далі було йти, то лишало ся або покірно ждати, доки загально-політичне положене в Австрії так не змінить ся, що й український народ стане повноправною й рівноправною національністю в державі, або добивати ся свого права пробоем.

І молодіж була б певне пішла першим шляхом. Була б слухала ради ріжних „поважних політиків“, які їй радили виключно вчити ся, вчити ся і вчити ся, — вчити ся доти, доки не зaimпонує противникovi скількістю наукових сил, здібних обняти університетські кафедри (подумайте: зaimпонувати скількістю наукових сил противникovi, на якого найменьша признака нашого розвитку наводить скажену лють, заставляючи його до щораз острійшого походу против нас!); була б на жертвенніку утопії — здобуття українського університету виключно через продукцію наукових сил складала жертви з найліпших з-поміж себе, усуваючи

їх через те з круговороту загально-національного життя й ослаблюючи тим самим загально-національний організм; була б ішла шляхами своїх батьків, які на всі знущання і провокації відповідали тільки що-раз більшою „повагою і спокоєм“, які деінде названо б покірністю рабів..

І коли молодіж не пішла сим шляхом, то за се треба подякувати перше всего нашим противникам. Від коли тільки піднесено домагання українського університету, на львівськім університеті повіяло таким ворожим духом супротив усего українського і сей дух з кождим роком так змагав ся, що треба б було бути хиба мертвим на точці національних почувань, щоб на се ніяк не реагувати. І в головній мірі завдяки сьому українофобському становищу університетських властій, більшості польських студентів і польської суспільноти молодіж реагувала. Юридичними аргументами до висших властій, ухвалами зборів, пасивним опором — одним з т. зв. „благородних“ способів боротьби. Але все викликало ще сильнійше українофобство. Тоді почали ся перші признаки реаговання, яке виходило поза „законні межі“. З тим самим наслідком. І так дійшло аж до демонстрації 23 січня.

Відмова іматрикуляції на українській мові, відмова салі на збори, недобра усьмішка, чи навіть провокаційні слова секретаря Віняжа, все те ріchi, які самі по собі ще не можуть бути тим пальним матеріялом, що спричинив такий вибух, як та демонстрація. Але коли взяти під увагу польсько-українські відносини на львівськім університеті за останні роки, то тоді доведеться дивувати ся, що вибухла не аж така, але тільки така демонстрація...

Як жеж глянула на сю справу польська суспільність? На ній сим разом спровадила ся приповідка, що „кого хоче Бог покарати, тому відбирає розум“... Я, очевидно, не думаю, щоб Поляків, які хвалять ся такою сильною протекцією у небі в особі Matki Boskiej Częstochowskiej Królowej Polskiej, хотів Господь Бог покарати за таких нуждарів, як український народ, — але так чи інакше згадана приповідка сповнила ся на них. Треба було тільки цілу справу звести до значіння студентської демонстрації, викинути кількох людей з університету, давши решті спокій, треба було в голосах польської преси відділити „агніців від козлів“ — демонстрантів віду країнського загалу, і все було-б зійшло так, як попередніми разами. Адже „Руслан“ зачав

був уже співати на звісну ноту, що нерозважний поступок демонстрантів мусить осудити кождий, хто бажає як найшвидшого здійсненя домагання українського університету; на ту ноту заспівав і соціально-демократичний радний міста Львова Гудець, який посунув свій обективізм до того, що уявив себе Українцем і почувши на собі українську шкіру, заявив, що поступок демонстрантів зі становища українського народу треба як найострійше осудити (нехай мають д. Барвінський і д. Гудець хоч раз ту сатісфакцію, що зійшли ся в смаках!), — і тільки було йти так далі...

Але університетським властям не досить було університетських дісциплінарних способів, — їм захотіло ся конче віддати університет під охорону карних законів. І „люди науки“ кличуть: „Polizei!“ — ідуть до намістника з прошиською, щоб до їх учеників забрав ся прокуратор.

А польській пресі, польській суспільноти видало ся, що настала пора роздавити „гайдамаків“, за одним замахом. Преса накликує до пімти, рада міста Львова ухвалює резолюцію в тім же дусі. Таке шовіністичне засліплене обхоплює всіх, що за резолюцією ради міста Львова голосує й одинокий соціально-демократичний радний д. Гудець, вмивши тільки перед тим мов Пилат руки, що не хоче, аби в резолюції кликати на демонстрантів суд і поліцію.

Я не буду розглядати змісту сеї резолюції і виказувати ідейну вартість тої соціально-демократичної інтернаціональності, яка голосує за такою резолюцією, — ні резолюція ні д. Гудець не дуже варті того, — тільки запитаю: що се? Чи рада міста Львова стала в своїй резолюції на такім інтернаціональнім становищі, що д. Гудець міг зсолідаризувати ся з нею, — чи д. Гудець уважав „narodowy stan posiadnia polskiego na kresach wschodnich“ на стільки загроженим „гайдамаками“, що пішов разом з Гломбінськими etc. боронити „kresów?“ Перша альтернатива, здається мені, неможлива. В такім разі остается ся приняти другу: національне почуття члена пануючої нації перемогло почуте інтернаціонального братерства. І якоюж подвійною мірою мірять польські соціальні демократи ті національні почуття! Оборону справедливих національних прав з боку Українців пятнують вони дуже часто без розбору шовінізмом, а д. Гудецови за оборону панування польської національності над українською партія публично не зробили ніякого закиду.

І так ударено в великий дзвін до загально-національного походу проти „гайдамаків“. Слідчий арешт, наложений на всіх демонстрантів, був видимим наслідком того. А всі обставини, що передили арештоване, съвідчать, що до діла взялися з певним пляном. Заждали на розвязане парляменту, щоб не було де вивести справи перед ширший съвіт, вислали часть вязнів з львівського арешту до інших міст, значить, заздалегідь приготовляли місце для великого числа нових „гостей“ на довший час. Потім само арештоване... Який се насьміх над приписами закона, який каже, що слідчий арешт повинен бути накладаний таким способом, щоб як найменше діткнув арештованого. А може бути, що судові органи думали, що арештуючи над раном, коли публіка спить, справді роблять арештованим прислуго, бо не виставляють їх на очі публіки...

Тут уже був не тільки спосіб, приписаний законом, щоб заздалегідь наложить „руку справедливості“ на підозреного, тут... просто видно бажане зробити підозреним прикрість, пімстити ся на них, зоки ще закон признає їх винними й вимірить їм „законну пімсту“ — засуд.

Що такою самою пімстою можна вважати також слідчий арешт сам по собі, про се вже й не говорю. Закон про слідчий арешт такий розтяжний, дає стільки свободи „внутрішньому пересъвідченю“ судді, що треба собі уявити хиба судью-ангела, щоб бути певним, що закон не буде надужитий. А суддів-ангелів, як людий-ангелів загалом не має, а тим більше не могло їх бути тут, де ціла польська преса і вся польська суспільність кричала: „Пімсти!“, а суд — кров від крові і кісті від кости тої суспільності. Зрештою покличу ся на згідну опінію всіх юристів (очевидно, з виїмкою офіційних юристів львівського суду), які забирали голос у сїй справі: всі вони доказували, що слідчий арешт у сїм випадку не оправданий законом.

За те спосіб, як ведено слідство перші три тижні, зраджує виразну тенденцію протягнути слідчий арешт як найдовше. Найліпший доказ съому те, що зробив суд опісля, під натиском голодного страйку. Ніхто не повірить, щоб за три тижні не могло бути зроблене те, що опісля суд зробив протягом двох днів. А коли за ті перші два дні голодного страйку можна було слідство посунути так далеко, що без шкоди для дальншого ведення судової справи можна було випустити всіх арештованих

крім п'ятьох без кавції на свободу, — то чому не можна було зробити те саме протягом трьох тижнів?

Наші читачі з Росії глянуть певне трохи скептично на те, що в Галичині з приводу 4-дневного голодного страйку нароблено стільки шуму. Той скептицизм уже й видно по часті зі статі д. Сергія Єфремова п. з. „З нашого життя“ в „Раді“ № 46. І ми сей скептицизм розуміємо. Розуміємо, що хто бачив 10-дневні голодні страйки, які все таки в порівнанню з такими жертвами мали дуже незначні результати, хто бачив самовбійства політичних вязнів, хто переживав погроми, воєнно-польові суди і т. д. і т. д., в того нерви так притупилися, що він може заливати разом з д. Єфремовим: „По какому поводу шум?“ Але як ми розуміємо їх скептицизм, так само вони повинні зрозуміти те, що кождий факт треба оцінювати не відірвано, але в тіснім звязку з тим ґрунтом, на якім він виріс.

І коли взяти на увагу, що в Австрії, як і загалом скрізь поза границями Росії, масових політичних арештів у наші часи майже не буває, що голодний страйк українських студентів, се на великім протягу часу одинокий масовий голодний страйк політичних вязнів поза границями Росії, явище, перед яким весь цівілізований світ став як перед чимсь невиданим, нечуваним і неможливим ніде інде поза границями Росії, — тоді повинно також стати ясним, „по какому поводу шум“.

Усе було зовсім ясне всім тим, кому ясні ріжниці між політичним життям Росії і конституційних держав європейсько-американського цівілізованого круга. Не якісь там революційні газети, тільки на-скрізь буржуазна „Neue Freie Presse“, — та сама „Neue Freie Presse“, яка у всіх рішучих моментах польсько-української боротьби ставала на польсько-шляхетську службу против нас, — ударила в великий дзвін трівоги, що в Австрії готов стати ся скандал, який позбавить її до решти репутації культурної держави. І на сім становищі видержала вона до самого кінця, не вважаючи на напади з боку Поляків, і коли голодний страйк не проминув без такого розголосу або не скінчився трагічно, то се в великій часті її заслуга. Маючи значінє світової газети, зробила вона справу на стільки голосною в широкім світі, що правительственні сфери не могли не числитися з тим.

І так само те центральне правительство, яке — не сягаючи в історію далі — від початку конституційної ери аж до наших

днів, до виборчої реформи до австрійського парляменту, віддавало і відає нас польській шляхті на матеріал для віdbудовання історичної Польщі, зрозуміло, що сим разом мусить своєму союзникови сказати: „Годі!“ Коли не хоче ту границю, яка ділить Росію від решти Європи, перенести з границі російсько-австрійської на австрійсько-німецьку і австрійсько-швайцарську. Одним словом як широкі круги суспільності, так і правительство зрозуміло, що тут койть ся щось таке, до чого за ніяку ціну допустити не можна.

Не зрозуміла сього тільки польська шовіністична преса, більшість польської суспільності і польсько-шляхетське правительство Галичини. І через те, що львівський суд не зрозумів від разу положення, зараз тоді, як тільки появилася серіозна заповідь голодного страйку і не уступив заздалегідь, зберігаючи за собою цілу славу справедливого й вирозумілого суду, — мусів опісля уступати крок за кроком, аж до дозволу на збори арештованих в тюремних мурах, до офіційльних нарад над резолюціями зборів і до випущення всіх арештованих. Зроби він се перед голодним страйком, всі славили б його за вирозумільність супротив „горячих голов“, а так памятна неділя 24 лютого, день випущення всіх арештованих на свободу, була днем його упокорення.

Памятна неділя 24 лютого 1907 року... Справді памятна неділя для української суспільності! В ряді змагань і боїв людськості була то мала й незначна подія, але для нас, що від часів польсько-козацьких війн не можемо записати ані одної побіди над нашим історичним ворогом, який усе тільки побивав нас: і в своїй державі й потім, після поділу Польщі, під австрійським панованем, як за часів абсолютизму, так і в конституційній ері, — для нас се була після довгого-предового ряду розгромів перша побіда. І тим поясняє ся таке сильне враження від сього факту в галицькій суспільності.

Очевидно, що ся побіда тільки ще більше розлютила тих, які в польсько-українській боротьбі привикли бути тільки побідниками. Розлютила до такої міри, що вони втратили всякий політичний такт і зовсім „пустили ся берега“. Тон польської шовіністичної преси під час голодного страйку й опісля був просто негідний культурної преси. А фарисейство її, як і фарисейство польської суспільності було занадто очевидне, щоб можна було

його уважати чим іншим, як тільки фарисейством. Маю на думці те удаване святого обуреня за „нарушене судейської незалежності“, яке зазначило ся червоною ниткою і в пресі, і в інтерпеляції в соймі, і на засіданю ради міста Львова.

Коли польська преса, зараз після демонстрації українських студентів на університеті, кричала одним згідним хором: „Кари на гайдамаків!“, коли делегація професорів львівського університету благала того самого у галицького намістника, коли резолюція ради міста Львова, ухвалена також голосом д. Гудеца, домагала ся того самого, тоді ніхто в тих кругах не обурював ся на „нарушене судейської незалежності“, навпаки, польська преса з задоволенем констатувала, що суд нарешті послухав публичного голосу і є надія, що „напад на польський університет“ не піде „гайдамакам“ безкарно. Але коли віденська й українська преса почала домагати ся увільнення арештованих і коли в справу вглянуло міністерство судівництва, отже висша влада над львівським судом, тоді ті самі круги, які кликали суд покарати українських студентів і сами хвалили ся, що суд їх послухав, страшно обурили ся на „нарушене незалежності польського суду“. Обурив ся і д. Гудець, — дарма, що центральний орган австрійської соціальної демократії, віденська „Arbeiter-Zeitung“, просто завзвичала центральне правительство, щоб не допустило до голодної смерти в львівськім слідчім арешті, — і солідарно з цілою радою міста Львова знов запротестував против „нарушення судейської незалежності“. В обороні „польського суду“ д. Гудець знов знайшов ся на одній дощі з усіми шовіністами ради міста Львова.

Коли не вдало ся заставити суд поступити з гайдамаками так, як цього хотів проф. Гломбіньский і „*Słowo Polskie*“, всепольські круги порішили справити ся з „гайдамаками“ власними силами. Взірців до цього шукати не прийшло ся, вони вже були готові, переняті варшавськими всеполяками від російських „истинно-руськихъ“. Не хотять „гайдамаки“ нам корити ся, так ми ім — погром.

Те, що писало ся в польській шовіністичній пресі протягом цілого тижня після випущення на свободу українських студентів, те, що говорило ся 3 марта на польських зборах під покровом всепольських вершин польської суспільності, все те носить на собі виразний характер „погромної літератури“, погромових про-

мов. А те, чого допустили ся всепольські студенти в порозумінню з професорами на університеті 4 марта, — викинене українських студентів з університету, — се як дві каплі води подібне до „подвигів“ „истинно-руssкихъ бѣлогвардѣйцевъ“ на одеськім університеті.

I знов всеполяки перечислили ся. Кому закон замикає всі шляхи, той не має іншого виходу, як у боротьбі за свої права вийти за межі закону. Але коли за межі закону виступає той, хто має закон і власті у своїх руках і через те, вже сповняючи букву закона, допускається насильства, — тоді самоволя й насильство вже занадто кидають ся в очі. I всепольські круги, які задумали бути з демонстрації українських студентів викувати перед Європою оружє против українських домагань, арештованем демонстрантів, доведенем їх до голодного страйку, і нарешті по-промом на університеті викували оружє против себе — не тільки перед Європою, але і серед власної суспільності. Прочитайте тільки, що писав соціально-демократичний львівський „*Głos*“ про польсько-українські відносини на львівськім університеті після демонстрації українських студентів, і що писав той самий „*Głos*“ після устроєного всеполяками погрому на львівськім університеті, — а побачите, як під впливом всепольського хуліганства наступає отверзене польських соціальних демократів, як вони починають розуміти, в яке болото готова їх завести спільні із всеполяками оборона „narodowego posiadania polskiego na kresach wschodnich“.

В цілім сім епізодів боротьби за український університет у Львові українська суспільність показала, що розуміє вагу хвилі. На жаль, також у великій мірі аж під впливом становища противника.

Коли я в минулім році на сім місці нашого журналу висловив погляд, що хто не хоче покірно ждати, той мусить добивати ся фактичного права на український університет власне таким шляхом, на який тепер пішла наша молодіж, виступив „Руслан“ з предовою філіпікою против мене, доказуючи, що поза шляхом покірного дожидання й продукції доцентів нема спасеня. А коли я, хотічи справу вчинити доступно ширшим кругам, переніс дискусію на ту тему на шпалти „Діла“, стараючи ся збити докази й виводи „Руслана“, тоді на національно-демократичнім з'їзді дісталося ся редактору „Діла“ від одного (як опісля писало само

„Діло“) „ветерана-патріота“ за поміщуванє таких „нелегальних“ та „неморальних“ статей.

Тай після демонстрації 24 січня „Діло“ виступило дуже обережно, — як опісля зазначило само, против своїх поглядів, тільки не знаючи, який настрій серед суспільності, — а „Руслан“ під першим враженем заспівав був уже згадану пісеньку про шкідливість демонстрації для справи українського університету.

Але завдяки становищу противника настрій суспільності і становище преси швидко змінилися: і суспільність і преса стали рішучо на бік молодіжи.

А тепер, після демонстрації 24 січня зі всіми її наслідками, всякий бачить, що вона посунула справу українського університету тай загалом українську справу в Австрії на стільки на перед, що виводи з цього на будущість стають кожному ясні. До сить того, що про заложене українського університету починають думати й говорити як про актуальну справу. І не може бути інакше, бо коли спільна наука Поляків і Українців стала неможливою, — а що вона неможлива, се тепер кожному ясно, — то мусить стати окремий університет для Українців. Очевидно, до цього ще не близько, але дуже богато близше, як перед демонстрацією 24 січня і польським погромом 4 марта.

На шляху до здійснення домагання українського університету жде нас іще важка боротьба за столицю галицької України, за Львів, бо Поляки, як се видно і з дотеперішніх голосів, коли будуть примушенні згодити ся на заложене українського університету, то ще всіми силами боротимуться против заложення його у Львові, який вони хотять на віки вдержати „польським містом“, а з другого боку Українці за ніяку ціну не можуть допустити, щоб штучно спольонізована столиця галицької України осталася польською кріпостю перед української людності. Та се ми тільки зазначуємо, бо докладне обговорене справи українського університету в звязку з справою польсько-української боротьби за Львів виходить поза рами сеї статі-огляду.

І так, як уже було зазначено, українська суспільність у Галичині зрозуміла вагу хвилі. Се показала своїм становищем, солідарним зі становищем студентів-демонстрантів, свою жертво-любністю, своїми відносинами до арештованих, якими опікувалася як синами народу.

Тільки — бажало ся б, щоб те її становище не було тільки хвилевим під'ємом духа, щоб не переходило властивих меж, які

значайно переходить усякий хвилевий під'єм духа, щоб не вінчало досмертним, а може й безсмертним вінцем геройства за однозусиле в боротьбі й не давало права спочивати на раз добутих лаврах, — і з другого боку, щоб те становище не минало, як минає усякий хвилевий під'єм духа, і не перемінювало ся в повну байдужість до змагань і жертв, які покриває сіра буденщина. Скажу просто: арештованих доглядали в тюрмі, як тільки може найліпша мати доглянути свого сина, так само доглядали їх після виходу з тюрми. І за се честь і дяка всім тим, що опікувалися ними як синами народу. Але скільки разів товариші арештованих, від найстарших поколінь аж до нині, і певне не один таки з-поміж самих арештованих пропадали в холоді й голоді, були визискувані як чорні воли на роботі може й неоднім із теперішніх щедрих жертвовавців, ломили ся і пропадали в боротьбі житя, пропадали і для себе і для суспільності, — і ніхто не пригортав їх, не отримав, не нагодував, не подавав помочи. До великих жертв, у хвилях загального під'єму духа, на очах цілої суспільності маємо богато здібних, — але в щоденнім житю як же мало щирих, добрих душ... Очевидно, не тільки серед нашої суспільності, а скрізь, і підносячи се, я не роблю спеціального закиду нашій суспільності, але здається мені, що ніколи не зашкодить поставити перед людські очі такі контрасти житя — в тій цілі, щоб люди старали ся, аби їх було менше.

В кінці мушу висловити жаль, що російська поступова преса не зрозуміла загального значення цього епізоду для польсько-українсько-російських відносин. Занята своїми справами, з притупленими нервами від усіх тих страхіть, які їй доводить ся переживати щодня і щогодини, вона змірила його свою мірою, мірою незначного епізоду, який не варт нічого більше крім хронікарської уваги.

Се тим сумнійше, що російська реакційна преса зрозуміла справу дуже добре. Прочитайте хоч-би статі „Кіевлянина“ і побачите, що „истинно-руські“ розуміють добре, о що тут ходить і готові кождої хвилі подати руку „истинно-польським“, щоб спільними силами приборкати Україну й далі панувати над нею.

А коли „истинно-руські“ і „истинно-польські“ подають собі руки, то против них повинні зіднати ся всі ті, хто хоче, щоб на сьвіті, а поки що на тім кусні землі, на якім ми живемо один коло другого, панувала не національна ненависть, а міжнародня згода і братерство.
